

PŘICHÁZEJÍ VOLBY, U KTERÝCH SE BUDEME ZNOVU MÝLIT

System křížkování u komunálních voleb funguje jinak, než voliči očekávají

Ilustrační foto • Autor: Matěj Stránský

Jakub Hodulík

1. 9. 2022 | aktualizace 8. 9. 2022 11:22

Už za necelý měsíc se otevřou volební místnosti. Češi budou znovu rozhodovat o osazenstvu svých radnic – a drtivá většina z nich se bude opět mýlit v tom, komu svěruje své preferenční hlasy a čeho jimi může dosáhnout. Na vině je matoucí volební systém, který v tuzemsku platí bezmála tři dekády. Návod, který voličům dorazí společně s hlasovacími lístky do schránek, přitom působí na první pohled jasně.

Hlasovat je možné třemi způsoby. Lze buď zaškrtnout „velkým křížkem“ kompletní kandidátku jedné z volebních stran, nebo namísto toho označit křížky jednotlivé kandidáty podle svého gusta; nanejvýš však tolik, kolik je členů daného zastupitelstva. Třetí možností je zkombinovat oba postupy, tedy vybrat si několik konkrétních osobností a zbylé hlasy svěřit některé z ostatních stran. Tyto tři varianty si sice většina voličů osvojila, mnohem podstatnější ovšem je, co se s hlasy stane po uzavření volebních místností.

Tohle nejde vysvětlit

Právě křížky jsou zdrojem celého nepochopení. Voliči mají pocit, že svými hlasy podporují konkrétní osobnosti, že mohou zamíchat pořadím na kandidátce nebo že si snad mixují vlastní zastupitelstvo napříč spektrem. Právě takto ale volební systém většinou nefunguje. „Je to klamání voličů,“ říká dokonce senátor Petr Štěpánek a uvádí konkrétní případ.

V Petrovicích u Sedlčan, kde je starostou, se v minulých volbách sedmý nejkřížkovanější kandidát do zastupitelstva nedostal, zatímco v pořadí dvaadvacátý rival z jiné partaje ano, přestože obdržel bezmála o polovinu méně hlasů. Stejný problém se objevuje v obcích podobné velikosti napříč republikou. „Tohle prostě nejde voličům vysvětlit, nemohou to pochopit a nedívám se jim,“ dodává senátor s tím, že lidé pak zbytečně ztrácejí důvěru ve volby.

Jak je to možné? „Problém spočívá v tom, že systém funguje jinak, než jak voliči na základě vyplňování lístků očekávají,“ vysvětluje politolog a odborník na volební systémy z Univerzity Palackého v Olomouci Tomáš

Lebeda. „Vytváří se dojem, že můžete volit jednotlivce, že je to hlas přímo pro ně a nikdo jim jej nemůže sebrat. A to není pravda. Ten hlas je primárně pro jejich listinu a pro ně je pouze jakousi možností, jak se na listině posunout vzhůru, a to s velmi nejistým výsledkem,“ vysvětluje s tím, že z toho pramení podobné paradoxy jako v Petrovicích. Systém se navíc chová jinak ve velkých městech než na vesnicích a úspěch či neúspěch kandidáta je často dílem náhody.

A není to jediný problém. Možnost křížkovat osobnosti na první pohled vybízí k taktizování. Protiví se vám lídr jinak sympatické kandidátní listiny? Proč nekřížkovat odzadu jeho „zbylé“ kolegy, aby jej přeskočili. Nelíbí se vám celostátní politika strany, ale chcete podpořit své místní oblíbence kandidující v jejím dresu? Proč nevyzobnout jen je. Obě tyto úvahy ale u křížkování nefungují.

Zatímco u kroužkování v parlamentních volbách – se kterým si voliči křížkování často pletou – stačí kandidátovi k poskočení na vrchol tolik preferenčních hlasů, kolik činí pět procent z celkového zisku jeho kandidátky, v komunálních volbách je potřeba získat o 10 procent víc, než je průměr hlasů na jednoho kandidáta na dané listině. Už tak vysoký práh navíc extrémně navyšují „velké křížky“, které obdržela listina jako celek, i ty se rozpočítávají jednotlivým kandidátům do průměru.

Neodstranitelný starosta

Ústavní právník Jan Wintr z Právnické fakulty Univerzity Karlovy připomíná případ z komunálních voleb do zastupitelstva Prahy 5 v roce 2006: „Voliči ODS se tehdy snažili zbavit nepopulárního starosty Jančíka, který kandidoval z prvního místa. Poctivě proto křížkovali všechny kandidáty ODS s výjimkou jeho, jenže přesně takhle metoda k odstranění starosty nevedla.“ Ani v případě, že by Jančík nedostal vůbec žádný hlas, zatímco všech dvaadvaceti kandidátů pod ním by jich získalo spoustu, ale přitom zhruba stejné množství, nebyl by podle Wintra žádný z kandidátů schopen starostu přeskočit.

Může za to onen vysoký práh desíti procent. Zatímco postup oblíbenců z nižších příček nahoru je ještě za určitých okolností možný, opačným směrem to neplatí. Nepohodlný kandidát může být podle Tomáše Lebedy z čela listiny téměř neodstranitelný, byť jej nepodpoří téměř nikdo. Taktické křížkování odzodla tak nedává většinou smysl: „Jde dolů jen o tolik pozic, kolik lidí je schopno jej přeskočit. Ve chvíli, kdy podmínkou je získání o 10 procent více hlasů než průměr, stává se za jistých okolností až matematicky nemožné, abyste daného kandidáta dostali na nevolitelné místo.“

Pokud se volič naopak rozhodne „doplnit“ vybranou kandidátku o několik osobností napříč stranami, vždy bude namísto nich podporovat překvapivě hlavně lídry zbylých kandidátek, protože vlastními hlasy bude těmto osobnostem zvedat práh k překročení.

Wintr věc vysvětluje na hypotetickém příkladu: „Dejme tomu, že v menší obci kandiduje – řekněme – podnikatel, který není kdovíjak populární. Je na prvním místě kandidátky a za sebou má osobnosti, které jejich známí křížkují v dobré víře, že jim pomáhají. Jenže kvůli tomu, že celkově kandidátní listina moc hlasů nezíská, často to dopadne tak, že jediným z listiny, kdo se dostane do zastupitelstva, bude právě onen podnikatel, kterého si ovšem voliči v zastupitelstvu nepřáli.“

Současný systém navíc neumožňuje voličům křížkovat osobnosti ze strany, kterou se rozhodli podpořit „velkým křížkem“. „To znamená, že o tom, zda někdo vyskočí v pořadí směrem nahoru, paradoxně rozhodují voliči, kteří primárně volili jiné strany,“ uzavírá Lebeda s ironickým pousmáním výčet bizarních překvapení, která mechanismus přináší. On sám na jeho zavádějící účinky upozorňuje dlouhodobě.

Jak si před časem všimly [Hospodářské noviny](#), v některých obcích se letos rozhodli kandidáti obejít systém po svém. Na základě gentlemanské dohody kandidují jednotlivě na samostatných kandidátních listinách jako tzv. volební strany. Voliči proto mohou každé osobnosti udělit pouze jeden hlas. Odbourá se tím problém zavádějícího přerozdělování hlasů mezi listinami a na nich různě umístěnými kandidáty. Kandidátům se tak podařilo svépomocí vytvořit období většinového volebního systému uvnitř jinak platného poměrného modelu.

Vítězové jsou opatrní

Podle současného volebního systému se v Česku volí už od poloviny devadesátých let. Když v roce 1994 poslanci toho času vládní ODS obhajovali přijímané změny, hovořili na půdě sněmovny o potřebě potlačit nezávislá sdružení kandidátů v komunálních volbách a omezení možnosti voličů zasahovat preferenčními hlasy do pořadí na kandidátních listinách. Právě pořadí kandidátů tak díky tehdy navýšené hranici „10 % nad průměr“ zůstává hlavně ve velkých městech dodnes do velké míry pevně v rukou politických stran.

Po každých komunálních volbách se sice ve veřejném prostoru načas rozvíří debata o účincích volebního systému. Zpravidla ovšem utichá stejně rychle, jako začala, a matoucí mechanismus beze změn přežívá do dalších voleb. Politici se problémem řadu let nezabývali – podle Wintra ovšem nelze jednoznačně říct, že by snad současný systém některé z politických

stran nahrával: „Obecně spíš platí, že ty strany, které jsou právě úspěšné, nemají tendenci měnit systém, ve kterém jsou úspěšné. Už jen z opatrnosti.“

Pro mnohé strany představuje volič křížkující napříč kandidátkami hrozbu ztráty hlasů. Za každý křížek udělený osobnosti na jiné kandidátní listině se straně pod „velkým křížkem“ odečítá jeden hlas od konce. Politická scéna se nicméně po letech naučila s volebním systémem i jeho problémy dobře pracovat. Šéf SPD Tomio Okamura na sociálních sítích v předvečer posledních voleb vyzýval: „Je velmi důležité, aby každý, kdo chce podpořit program SPD, hlasoval pro celou kandidátní listinu.“ V letošních volbách plánuje s podobným vysvětlením oslovit své voliče i hnutí ANO.

K volbě celé kandidátky pak vybízí rovněž letáky pražských Pirátů a na sociálních sítích plánují voliče o „velký křížek“ požádat i občanští demokraté. Podle poslance Jana Jakoba bude totéž doporučovat také většina kandidátů za TOP 09. Ačkoli některé strany nechávají rozhodnutí na svých komunálních politicích, matematika velí k jasnému postupu.

Změna na obzoru?

Současný volební systém tady ale nemusí být věčně. Právě senátor Štěpánek z hnutí STAN je společně s občanskodemokratickým kolegou Jiřím Oberfalzerem předkladatelem čerstvé novely volebních pravidel. Navrhovaný mechanismus by měl odstranit většinu současných úskalí, aniž by se na první pohled pro voliče něco výrazně měnilo.

Křížky pro kandidáty by se počítaly odděleně od hlasů pro celé listiny a odděleně by se přidělovaly i mandáty pro kandidáty, kteří v preferenčním hlasování jasně vyčnívali. Voliči by tak mohli sami rozhodnout o tom, jakou roli mají v jejich obci hrát strany a jakou osobnosti. Systém by měl na rozdíl od toho současného fungovat intuitivně.

Senátoři novelu přikázali výborům a třicetidenní lhůtu k projednání zdvojnásobili tak, aby změny přišly na přetřes těsně po komunálních volbách. Podle Štěpánka právě pokroucené výsledky voleb pomohou rozproudřit debatu o změně zákona. Cesta návrhu legislativním procesem ovšem nemusí být úplně hladká. „Z prvních reakcí mi skoro připadá, že si tradiční strany nepřejí, aby jim voliči žvanili do toho, kdo usedne v zastupitelstvech,“ připouští Štěpánek s tím, že už s návrhem naráží u některých kolegů.

Debata možná nebude jednoznačná ani na akademické půdě. Jan Wintr by byl při vybírání nového volebního systému obezřetný. Není totiž vyloučeno, že se s uvedením nového mechanismu do provozu objeví nové nedostatky, které nebylo možno předvídat. Současný model je podle něj sice plný nedostatků, na druhou stranu však po letech fungování většina odborníků i politických praktiků ví, co od něj čekat. Jeho vady jsou jim totiž dobře známy. Ať už bude osud novely jakýkoli, jedno je jisté – podle nového systému nepůjde volit dříve než v roce 2026.

System jako smartphone

Na rozdíl od komunálních politiků však valná většina voličů stále nemá tušení, jak ve skutečnosti funguje aktuálně platný volební systém. U hlasování se tak mohou v dobré víře i letos dopouštět řady omylů. To, že povědomí o nedostacích systému je mezi lidmi minimální, potvrzuje i Jan Wintr a souhlasí s ním také řada oslovených politiků.

Tomáš Lebeda dokonce připouští, že o problému často netuší ani někteří odborníci z oboru. Obrátili jsme se proto na ministerstvo vnitra s dotazem, zda se letos nechystá vady systému překlenout alespoň osvětou. Podle úřadu je však mechanismus převodu hlasů dostatečně popsán v zákoně a na webových stránkách ministerstva. Jakékoli rozšíření tištěného návodu zasílaného voličům proto není na pořadu dne. Lebeda ovšem právě vysvětlování považuje za klíčové: „Přece nechceme, aby lidé byli jen jakési automaty na hlasování, které vůbec nemá zajímat, co se s jejich hlasem děje.“

Poslankyně Urbanová z hnutí STAN, jehož předseda Vít Rakušan stojí v čele ministerstva, si myslí, že „to, jak se má volit, má vysvětlovat spíš nezisková sféra nebo nezávislá autorita, protože (komunální) politici vždy vysvětlují jen ten způsob volby, který se jim hodí.“ K tomu, zda by podobnou autoritou nemohlo být právě ministerstvo, je ale skeptická. K jeho sdělením si podle ní většina občanů cestu nenajde. „Kdyby tomu třeba Česká televize věnovala několik večerů za sebou, mělo by to možná nějaký dopad,“ dodává s tím, že jde o složitou debatu, kterou je obtížné vysvětlit.

Podle Lebedy přitom není vůbec potřeba, aby volič chápal matematické mechanismy, které za přepočtem hlasů stojí. Sám problém rád vysvětluje na příkladu chytrého mobilu: „Devadesát devět procent populace netuší, jak funguje dotykový displej nebo přenos signálu. Všichni ale vědí, že když na displej poklepají, stane se určitá věc, když přejedou prstem doleva, stane se jiná věc. To intuitivní ovládání se u naprosté většiny uživatelů stalo samozřejmostí. A to je to, co my chceme, aby splňoval i volební systém. Měl by zkrátka fungovat tak, jak volič předpokládá, že by fungovat měl.“

Autor studuje práva a je stážistou v Respektu

*Pokud jste v článku našli chybu, napište nám prosím na opravy@respekt.cz.
[Komunální volbyKřížkováníSystém](#)*